

SANATSAL YARATMA NEDİR?

Uzman Mücahit BORA
Dokuz Eylül Üniversitesi
Buca Eğitim Fakültesi
Resim-İş Eğitimi Bölümü
Araştırma Görevlisi

ÖZET

Bu makalede, "sanatsal yaratma" eyleminin ne olduğunun açıklanmasına, insanı "yaratma" eylemine iten temel nedenlerin felsefi düzeyde sorgulanmasına ve tanımlanmasına çalışılmıştır.

SUMMARY

In this article, it has been tried to define and question the fundamental reasons for creation philosophically, and to explain what "art creation" means.

Sanatçı ve dahilerin yanında, az da olsa, her insanda bir yaratıcı yetenek bulunduğu, her insanda bir şey yapma içtepesi olduğu bugün kabul edilmiştir. Ancak, yaratıcı düşünmenin, her birey için değişik sınırlarda bulunduğu, durağan sınırların bulunmadığı iyice ortaya çıkmıştır. İster sanatta ister teknolojiye ve bilimde olsun yaratıcılık, gizemli bir karakter taşımaktadır.

Sanatta yaratıcılığı Conrad şöyle tanımlamaktadır: "kavram, duygu ve imgelemi içine alan bir yaratıcı arama, araştırma ve bulma sürecinin, algıdan doğmuş duyum ve duygularla çağrışmış, etkili bir mecazın doğuşu sürecine başlangıç olması". (1)

Plastik sanatlarda bu mecazın doğuşu, diğer sanat dallarında olduğu gibi, bilişsel ve biliş öncesi aşamalardan gelen, kökeni alt bilinçte olan imgelerin, yeni düzenlemeler haline dönüşmesi ve bunların dışa vurulabilmesi için en uygun malzemenin bulunmasından sonra, malzemede, üretici düşünme süreçleri içinde somut biçime, yani maddeye aktarılması sürecidir. Önemli olan bu düşa vurmanın, anlatımın, ifadenin biçimidir.

Sanatsal yaratmanın ne olduğu sorusuna daha kapsamlı cevap arayabilmek için; şu soruların cevaplandırılması gerekmektedir:

1) Aktaran: İnci San, Sanatsal yaratma, Çocukta Yaratıcılık, 2.baskı, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1979, s.23.

a) İnsanı yaratma eylemine iten sebep nedir?

b) İnsan kendini nasıl yaratır?

Birinci soruya cevap verebilmek için, insanı yaratma eylemine iten sebeplerin temel kaynağına inmek gerekir. Abraham H.Maslow, klinik gözlemlerine dayandırdığı "Güdülenme ve Kişilik" adlı eserinde, insanlarda ihtiyaçların hiyerarşik bir düzen içinde ortaya çıkışını belirtmiştir:

1. Temel fizyolojik ihtiyaçlar (açlık, susuzluk, cinsellik vb.)
2. Güvenlik ihtiyaçları (sevgi, şevkat, yakınlık, özdeşleşme vb.)
4. Benlik ihtiyaçları (saygınlık, kendine saygı, başarı... vb.)
5. Kendini gerçekleştirme ihtiyacı (yapabileceğini yapma isteği, kişisel memnuniyet vb.)

Kendini gerçekleştirme güdüsü, Maslow teorisinin en çok ilgi çeken yanını oluşturmaktadır. Maslow, kendini geliştiren insanların, gerçeği daha iyi algılayıp, gerçekle; daha rahat ilişki kurabileceklerini, kendilerini ve başkalarını olduğu gibi kabul etme eğilimi kazanacaklarını, çevrelerinden oldukça bağımsız kalabileceklerini, önemli sorunlara bir görev duygusuyla bağlanacaklarını, insanlığa empati ve yakınlık duyduklarını, kişilerarası derin ilişkilere yöneldiklerini, buluş yeteneklerini ortaya koyabildiklerini ifade etmiştir. (2)

Rollo May'e göre yaratıcılık; "ölümsüzlük için duyulan özlemdir" Ona göre insanların ölümlerine karşı direnecek cesareti geliştirmeleri, ölüme başkaldırmaları ve onunla mücadele etmeleri gerekmektedir; yaratıcılık bu mücadeleden gelir, yaratıcı edim başkaldırıdan doğar. May, yaratıcı kişiliği ve yaratıcı edimi şöyle dile getiriyor: "sanatçılar genellikle kendi iç imgelerine ve hülyalarına dalmış yumuşak huylu insanlardır. Ama tam da bu onları baskıcı bir toplum için korkulu kılar. Çünkü sanatçılar, insanoğlunun en büyük kufuruna gücünün taşıyıcılarıdır. Kendilerini, Tanrının yaradılıştaki kaostan biçimi yaratması gibi kaostan içine, ona biçim vermek için gömmeyi severler. Gündelik, duygusuz, alışlageldik olandan kaçarak zaman hazzetmeyererek devamlı yeni dünyalara doğru ileri atılırlar. Böylece, "soyun yaratılmamış alanları"nın yaratıcıları olurlar". (3)

Hangi alanda olursak olalım, yeni dünyanın yeniden yapılanmasında, bu yapının biçimlenmesine yardım ediyor olmanın gerçekliğinde derin bir coşku duyar insanoğlu.

Türkiye'deki son dönem sanatçı gruplarından olan "Akatünvel" sanat grubunun görüşüne göre de; sanat bir yaratma eylemidir. Yaratma eylemiyle insan, ölümlü ya da yokluğu kompanse eder. Yaşam, insan varlığının yokluğa, ölüme karşı direnişlerinin tümüdür. Ölüme direniş bütünlükle olasıdır. Çünkü, insanın inorganik, organik, psişik ve tinsel heterojen varlık katman ve kategorilerden oluşması bütünlüşmeyi ve bütünlüğü zorunlu kılar. Fakat hırey real alanda bütünlüğü "çoklukta birliği" gerçekleştirilemez. Çünkü, stresten ölüme dek uzayan geniş bir spektrum içindeki birçok olumsuzluk

2) Ayşegül Eker, Örgüt Psikolojisi, D.E.Ü.İktis. ve İdari Bil. Fak.Yayımları, Akselin Ofset basımevi, İzmir, 1990, s.35.

3) Rollo May, Yaratma Cesareti, 2.basım, Çeviren: Alper Oysal, Metis yayımları, İstanbul, 1988, s.27.

etkeni "temel isteğe bağlı varoluşu" engeller. Real alanda ölüme, ölümcül olumsuzluklara yenik düşen insan varlığı, ancak bütünlüğü yaratma eylemiyle irreal alanda gerçekleştirerek, ölümü kompanse edebilir. Yaratma sürecinde, inorganik varlıktan tinsel varlığa kadar, mikrokosmik sferden makrokosmik sfere kadar bütün varlık alanları bir amaç uğruna işbirliği içindedir. İnorganik olanla tinsel olan, real olanla irreal olan, akılsal olanla duygusal olan, bilinçli olanla bilinçdışı olan, mikrokosmik olanla makrokosmik olan, arkaik-geleneksel olanla toplumsal olan ancak yaratmada harmonik bütünlüğe ulaşabilir. Sanatçıyı yönlendiren düşüncenin kökeninde ölüme yada yokluğa karşı direniş kavramı yer aldığına, onun başlıca kaygısı, real alanda oluşturamadığı harmonik bütünlüğü gerçekleştirme çabası olacaktır". (4)

Bütün bu örneklemelerden sonra diyebiliriz ki; insanı, yaratma eylemine iten sebeplerin temelinde kendini gerçekleştirme istemi, yaşama, ölüme, yokoluşa ve doğaya karşı koyma çabası, kendini yeniden üretme ve kanıtlanma gibi kaygılar yatmaktadır.

İkinci sorumuz; insan kendini nasıl yaratır? sorusuna cevap aramak ve bulmaktır. Süleyman Velioglu, sanatçının kendini nasıl yaratabileceği konusunda şöyle diyor: "sanatçının bir yaratıcı olarak başlıca ereği özgün bir dil, bir biçim dili oluşturmaktır. Ondan beklenen de budur. Çünkü sanat, "yaşam itilimleri" enerjisinin ve süblimasyonun rolüyle, kişiliğin bilinç ve bilinçdışı içeriklerinin, bir uyumlu bütünleşme ve biçimlenme ile objektifleşmiş tinsel varlık kategorisinde dışlamasıdır. Ne var ki, biçim araştırmaları, özgün bir dilin, özgün biçimin oluşmasına ve yüksek değerlerde sanat yaratımlarına tek başına yetmez. Biçim içerikle karşılıklı etkileşim içindedir ve biçimin oluşması sürecinde ilk etkin rolü içerik yüklenir. İçerik, mikrokosmik ve makrokosmik sferlere değin bir yargı ve değerlendirmedir. Sanatçının yaratma potansiyelini "homeostatik" denge kararsızlıkları aktive eder. Geniş anlamıyla, mikrokosmik sfer bütünlüğüne yönelik, mikrokosmik ve makrokosmik sferler arası bir dengeleşim mekanizması olan "homeostasis" bir kararsız denge özelliği gösterir. Sürekli değişen iç ve dış etkenlerle bozulan ve denge ve bütünlük çözülmelere neden olur. Bu koşullarda psikolojik ve fizyolojik savunma mekanizmalarıyla birlikte yaratma potansiyeli de yeni dengeleşim ve bütünleşmeler için aktive olur. Her yeni içerik yeni biçimlemelere olanak sağlar. Bundan ötürüdür ki, hengün bir başka, yeni bir dünya kurma olasılığı doğar". (5)

Sanatsal yaratım sürecinin oluşması, gelişmesi ve sonuçta sanatçının kendini herhangi bir biçimde dışa vurma olayının açıklanması konusunda oldukça ilginç açıklamaları Rollo May, "Yaratma Cesareti" adlı kitabında geniş bir biçimde açıklamıştır.

Benim burada üzerinde durmak istediğim iki önemli nokta; yoğunlaşma ve karşılaşmadır.

İhsan Turgut, "Sanat Felsefesi" adlı kitabında "yoğunlaşma" olayını felsefi açıdan şöyle irdeliyor: "Jung'a göre, bilinç ve bilinçdışı arasında bir çeşit zıtlık, kutuplaşma ve tamamlayıcı özellikleri vardır. Bilinç, bilinçdışının mantıksız eğilimlerini kontrol ederken, bilinçdışı da bilincin boş, yavan akılsallıkla kuruyup gitmesine engel olur. Bir konu üzerinde fazla ileri gidersek bilinçdışı öbür tarafa meyleder". (6)

Rollo May de bilinçdışını şöyle tanımlıyor: "bireyin gerçekleyemeyeceği veya gerçeklemeyeceği eylem ve farkındalık gizilgüçleri olarak tanımlıyorum. Bu gizilgüçler "özgür yaratıcılık" diye

4) Süleyman Velioglu, Makale, Sanat Çevresi Dergisi, sayı 98, Aralık 1986, ss.5-6-7.

5) Süleyman Velioglu, a.g.e. ss. 5-6-7.

6) İhsan Turgut, Sanat Felsefesi, Karınca Matbaacılık, İzmir, 1990, s.164.

adlandırabileceğimiz şeyin kaynağıdır. Bilinç dışı fenomenlerin acımlanmasının yaratıcılıkla çarpıcı bir ilişkisi var". (7)

Bir konu üzerinde fazlaca durduğumuz, bütün dikkat ve bilincimizi o konu üzerinde topladığımız zaman yoğunlaşma süreci başlamış olur. Oysa ki, yaratma olayı bazen bu yoğunlaşma süreci içinde değil de, bilincimizi serbest bıraktığımız ve hiç beklemediğimiz bir anda birdenbire gerçekleşir. Çoğu zaman, "kafamda şimşek çaktı", "bende şafak söktü" gibi sözleri söylemişiz veya duymuşuzdur. İşte bu birden bire oluşuveren yeni düşünceler; farkındalık düzeyimizin altındaki derinlikten fikirlerin fırlayıp gelmeleridir.

Rollo May, yaratmanın hiç beklenmedik bir anda ortaya çıkmasını şöyle açıklamaya çalışıyor: "araştırma sürecinde yaşanan bir deneyimdir; deneyim ya da tecrübe ise, bilincin bir yükselme durumudur". (8)

Sanat çevresinde ya da halk arasında "ilhan meleklerinin gelmesi" diye tabir edilen şey, R.May'in belirttiği bilincin yükselmesi durumundan başka birşey değildir.

Üzerinde önemle durulması gereken diğer bir konu da "karşılaşma" olgusudur. Yaratıcı edimde dikkatimizi çeken ve önemli rol oynayan karşılaşmadır.

Karşılaşma olgusunu Rollo May şöyle tanımlıyor: "Sanatçılar resmetmeyi amaçladıkları kır manzarasıyla karşılaşırlar-ona bakarlar, onu şu yada bu açıdan gözlerler. Onun içine emildiklerini, yutulduklarını söyleyebiliriz. Ya da soyut ressamların durumunda olduğu gibi karşılaşma, sonradan palettteki gözalıcı renklerde ya da tuvalin kau, cezbedici beyazlığında kendini dışa verecek bir fikirle, bir iç hayalle olabilir. Boya, tuval ve diğer malzemeler burada karşılaşmanın ikincil kısmını oluştururlar; tastamam koyacak olursak karşılaşmanın dili, ortamıdır. Ya da bilim adamı benzer bir karşılaşma durumunda deneyleriyle, laboratuvar göreviyle yüzyüze gelir. Karşılaşma kavramı, yetenek ve yaratıcılık arasındaki önemli ayrımı da daha net kılmamıza yarayacak. Yetenek nörolojik karşılıklara sahip olabilir ve bireye "verilen" birşey gibi ele alınabilir. Bireyin kullansa da kullanmasa da yeteneği olabilir; yetenek bireyde şu ya da bu olarak ölçülebilir. Ancak, yaratıcılık sadece edimde görülebilir. Bazen Picasso örneğinde olduğu gibi, büyük yetenekle birlikte büyük karşılaşmaya, bunun sonucunda da büyük yaratıcılığa sahip olabiliriz. Bazen se pek fazla yeteneği olmayan yüksek bir yaratıcılık olabilir.

May'in üzerinde durduğu yetenek ve yaratıcılık arasındaki farkı, ünlü Fizikçi Albert Einstein şöyle tanımlıyor: "Başarının yüzde doksan dokuzu çaba, sadece yüzde biri dehadır".

7) Rollo May, a.g.e. ss.52-53.

8) İhsan Turgut, a.g.e. s.164.

KAYNAKLAR

EKER Ayşegül, **Örgüt Psikolojisi**, D.E.Ü.İkt. ve İdari Bil. Fak. Yayını, Akselin Ofset basımevi, İzmir, 1990, s.35.

MAY Rollo, **Yaratma Cesareti**, 2. basım, Çeviren: Alper Oysal, Metis Yayınları, İstanbul, 1988, s.27.

SAN, İnci, **Sanatsal Yaratma, Çocukta Yaratıcılık**, 2.baskı, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1979.

TURGUT İhsan, **Sanat Felsefesi**, Karınca Matbaacılık, İzmir, 1990.

VELİOĞLU Süleyman, Makale, **Sanat Çevresi Dergisi**, Sayı: 98, Aralık 1986, ss.5-6-7.